

اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

چکیده مقالات

همایش ملی بزرگداشت
یکصد و دهمین سالگرد
جنبش مشروطه در آذربایجان
به روایت اسناد

دکتر علی ططری - رحیم نیکبخت

سرشناسه: همایش بزرگداشت یکصد و دهمین سالگرد جنبش مشروطه در آذربایجان به روایت اسناد
(نخستین: ۱۳۹۶: تهران)

عنوان و نام پدیدآور: چکیده مقالات همایش ملی بزرگداشت یکصد و دهمین سالگرد جنبش مشروطه در آذربایجان به روایت اسناد/
علی ططری، رحیم نیکبخت؛ ویراستار فنی مجتبی سلطانی احمدی؛ برگزارکنندگان انجمن ایرانی تاریخ، موسسه تاریخ و فرهنگ دیار
کهن، مجمع مراکز تاریخ پژوهی و بانک اسنادی ایران (مهتاب).

مشخصات نشر: تهران: نشر مورخان، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۷۲ ص: مصور (بخشی رنگی).

شابک: 978-600-97977-5-2

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: ایران -- تاریخ -- انقلاب مشروطه، ۱۳۲۴ - ۱۳۲۷ ق. -- آذربایجان -- کنگره‌ها

شناسه افزوده: ططری، علی، ۱۳۵۷ -

شناسه افزوده: نیکبخت، رحیم، ۱۳۵۰ -

شناسه افزوده: سلطانی احمدی، مجتبی، ۱۳۵۹ -، ویراستار

شناسه افزوده: انجمن ایرانی تاریخ

شناسه افزوده: موسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن

شناسه افزوده: مجمع هماهنگی مراکز تاریخ پژوهی و بانک‌های اسنادی ایران

رده بندی کنگره: DSR: ۱۴۳۱۴۳۱۳۹۶/۵۸

رده بندی دیویی: ۰۷۵/۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۵۰۳۸۷۲۵

چکیده مقالات همایش بزرگداشت یکصد و دهمین سالگرد جنبش مشروطه در آذربایجان

به روایت اسناد

دبیر علمی: علی ططری دبیر اجرایی: رحیم نیکبخت

رئیس دبیرخانه همایش: نادر پروانه

ویراستار فنی: دکتر مجتبی سلطانی احمدی

صفحه آرا: معصومه زارعی طرح جلد: علی کاویان

ناشر: نشر مورخان محل نشر: تهران شمارگان: ۲۰۰ شابک: ۲-۵-۹۷۹۷۷-۶۰۰-۹۷۸

برگزار کنندگان

انجمن ایرانی تاریخ

موسسه تاریخ و فرهنگ دیار کهن

مجمع مراکز تاریخ پژوهی و بانک اسنادی ایران (مهتاب)

دبیر علمی: علی ططری
دبیر اجرایی: رحیم نیکبخت
رئیس دبیرخانه همایش: ناد پروانه

اعضای کمیته علمی همایش

دکتر شهرام یوسفی فر
دکتر علی ططری
دکتر غلامرضا عزیزی
دکتر عباس قدیمی قیداری
دکتر رضا بیگدلو
دکتر منیژه صدری
رحیم نیکبخت

فهرست

- یادداشت دبیر علمی ۹
- بازتاب الزامات اقتصاد ملی در اساسنامه مجلس و کلابی تجّار/ محمد امیر احمدزاده ۱۳
- مشروطه خواه اعتدال گرا؛ نگاهی به تلگراف های تقه الاسلام تبریزی به محمدعلی شاه/ محمد افقری ۱۵
- تحریم تنباکو سر آغاز انقلاب مشروطه / محمدرضا انزایی ۱۷
- بررسی مواضع سیاسی شیخ ابراهیم زنجانی، نماینده ولایات زنجان و تبریز در مجالس شورای ملی اول تا چهارم/ علی باغدار دلگشا ۱۹
- انگاره پردازی مطبوعات ایالت آذربایجان از اهداف استقرار نظام مشروطه/ علی باغدار دلگشا، عباس سرفرازی ۲۱
- بررسی مواضع مشروطه خواهانه نمایندگان ایالت آذربایجان در مجلس شورای ملی اول/ علی باغدار دلگشا ۲۳
- مشروطیت در آذربایجان و مسئله هویت (براساس اسناد و نامه ها)/ رضا بیگدلو ۲۵
- انجمن های ایالتی و ولایتی: تقابل یا تعامل با مجلس شورای ملی / نادر پروانه، زهرا موسیوند ۲۷
- مشروطیت آذربایجان و یارمحمد خان کرمانشاهی/ نادر پروین ۲۹
- بررسی فعالیت های حزبی، پارلمانی و دولتی ابراهیم حکیم الملک نماینده آذربایجان در دوره مشروطه/ فواد پورآرین، حسین احمدی رهبریان ۳۱
- بررسی اسناد تصویری نهضت مشروطه/ ابراهیم پورحسین خونیق ۳۳
- ستارخان در صفحات برجای مانده روزنامه میزان (چاپ حاجی ترخان)/ رسول پورزمانی ۳۵
- مشروطه و زمینه های فکری مشروطه خواهان در مرند/ محسن حسینی ۳۶
- واکاوی طیف های موجود در صفوف مجاهدان مشروطه خواه آذربایجان/ سیروان خسروزاده، فرشته جهانی ۳۸
- تلاش های پزشکی جهت بهبود حال مظفرالدین شاه با هدف امضای فرمان مشروطیت به روایت اسناد و روایات/ دکتر حجت زرین زاد، ولی اله قهرمانی اصل ۴۰
- اسنادی چند از آرشیو مجلس شورای ملی در باب حمایت آذربایجانیان از استقلال و حاکمیت مشروطه ایران (۱۳۲۸- ۱۳۲۹ هق/ ۱۹۱۱-۱۹۱۲م.) / فاطمه سهیلی، آسیه حسینی ۴۲

- بررسی اسنادی گروه‌گذاری جواهرات ولایتعهدی و وام‌گیری محمد علی میرزا در تبریز / سید مسعود سید
 ۴۴ بنکدار
- مجاهدان مشروطه‌ی آذربایجان به روایت اسناد / رضا شاه‌ملکی ۴۶
- معرفی اسناد رجال سیاسی ایران دوره‌ی مشروطیت براساس آرشیو دولت عثمانی / منیژه صدری ۴۸
- دو سند مهم از پناهندگی ستارخان و باقرخان به کنسول‌گری عثمانی / احد عبادی ۵۰
- بررسی سندی درباره‌ی انجمن ملی تبریز / محمد عزیزی ۵۲
- نقش علمای آذربایجان در دوره مشروطه، بررسی موردی: رهبری فکری و معنوی شیخ اسماعیل
 هشرودی / احد علامی ۵۴
- وضعیت فرهنگ و آموزش در ارومیه مقارن نهضت مشروطه و پس از آن / حسین غفاری ۵۶
- بررسی نقش محمود سلماسی در نهضت مشروطه‌ی ارومیه / داود قاسم‌پور ۵۸
- مشروطه، کاریکاتور و روزنامه ملانصرالدین / عباس قدیمی قیداری، زهرا کاظمی ۶۰
- تحول فکری متأثر از ورود صنعت چاپ، انتشار روزنامه و کتاب در آستانه‌ی سال‌های مشروطه / ظریفه
 کاظمی، فرهاد پروانه ۶۲
- بررسی دیدگاه تاریخی آیت الله خامنه‌ای درباره‌ی مشروطیت / سیدمحمد میرکاظمی ۶۴
- نقش تقه الاسلام تبریزی در نهضت مشروطه / ناهید کشتمند، شهرزاد رضایی ۶۶
- میرزا باقر ناطق و نشریه رهنمای صحت (نشریه پزشکی نویافته عصر قاجار) / مهرداد فردیار ۶۸
- جایگاه گفتمان هویت ایرانی در نهضت مشروطه آذربایجان / بررسی سندی نویافته از علی میسیو / رحیم
 نیکبخت، مجتبی سلطانی احمدی ۶۹
- بررسی نقش قشون آذربایجان در نهضت مشروطه به روایت اسناد / رضا واثق عباسی، پریسا
 کریمیان‌زاده ۷۱

یادداشت دبیر علمی

نقش بارز آذربایجان در پهنه تاریخی ایران بر هیچ یک از ما پوشیده نیست به ویژه در مقاطع حساس و سرنوشت سازی که سخن از پاسداری از موارث فرهنگی و هویتی و تمامیت ارضی ایران صحبت به میان آید نام آذربایجان می درخشد. تبریز که از زمان استقرار عباس میرزا به عنوان نایب السلطنه به پایتخت دوم ایران و کانون فکری و فرهنگی نوگرایی و احیای هویت ایرانی مبدل شد، در آستانه جنبش مشروطه فضای فکری مستعدی برای جریان‌های فکری جدید دارا بود و در دوره مشروطه با مقاومت در برابر استبداد خود کامه قاجاری توانست فرصت لازم را به مجاهدان گیلانی و اصفهانی بدهد تا با فتح تهران بساط سلطه محمد علی شاهی را برچینند.

فرا رسیدن یکصد و دهمین سالگرد جنبش مشروطه فرصت مناسبی بود تا یاد شهیدان و جانبازان آذربایجان در راه تحقق عدالت و آزادی گرامی داشته شود و به این مناسبت برگزاری همایش ملی بزرگداشت یکصد و دهمین سالگرد جنبش

مشروطه در آذربایجان به روایت اسناد در مجمع هماهنگی مراکز تاریخ پژوهی و بانکهای اسنادی ایران (مهتاب) مورد تصویب قرار گرفت. بدین منظور کمیته علمی و اجرایی تشکیل شد. در کمیته علمی محورهای زیر برای دریافت مقالات تأیید و در فراخوان به اطلاع محققان محترم رسید:

هویت ایرانی در جنبش مشروطه آذربایجان به روایت اسناد

جنبش مشروطه آذربایجان به روایت اسناد شورای ملی مجلس

مداخلات بیگانه در آذربایجان در دوره مشروطه به روایت اسناد

انتخابات مجلس و نمایندگان آذربایجان در دوره مشروطه به روایت اسناد

نقش علمای آذربایجان در دوره مشروطه به روایت اسناد

تحولات مشروطه آذربایجان به روایت اسناد

مجاهدان مشروطه آذربایجان به روایت اسناد

نقد و بررسی کتابهای اسنادی حوزه مشروطیت آذربایجان

اسناد و مراکز اسنادی داخلی و خارجی جنبش مشروطه در آذربایجان

آرشیوهای خانوادگی اسناد مشروطه آذربایجان

اسناد تصویری جنبش مشروطه آذربایجان

با انتشار فراخوان همایش علمی رغم برگزاری بیش از شش همایش عملی تخصصی در مورد جنبش مشروطیت در آذربایجان در سالهای گذشته استادان ارجمند، محققان گرامی، سند پژوهان نامی و همچنین دانشجویان محترم استقبال شایسته ای نمودند و بیش از پنجاه عنوان چکیده مقاله به دبیرخانه همایش ارسال گردید. که از این میان سی و یک چکیده در کمیته علمی برای انتشار در مجموعه چکیده مقالات برگزیده شد. که دفتر پیش رو حاصل این تلاشها است.

در پایان ضمن قدردانی از انجمن ایرانی تاریخ، موسسه دیار کهن و مراکز تاریخ پژوهشی و بانک‌های اسنادی کشور که با حمایت‌های خود در طی یک سال گذشته یاری‌گر ما بودند، از مساعدت‌های جناب آقای دکتر شهرام یوسفی‌فر معاونت محترم اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی که در طی یک سال گذشته نهایت تلاش خود را برای کیفیت مناسب امور اجرایی و علمی این همایش مصروف داشتند و همچنین از جناب آقای نادر پروانه، رئیس دبیرخانه همایش که پیگیری‌های مؤثری در انتشار این مجموعه داشته‌اند، تشکر می‌کنم. از جناب آقای رحیم نیک‌بخت دبیر محترم اجرایی همایش و جناب آقای غلامرضا عزیزی ریاست محترم پژوهشکده اسناد نیز به جهت حمایت صمیمی‌شان قدردانی می‌کنم.

علی طظری دبیر علمی

همایش ملی بزرگداشت یکصد و دهمین سالگرد

جنبش مشروطه در آذربایجان به روایت اسناد

بازتاب الزامات اقتصاد ملی در اساس نامه مجلس وکلای تجار

محمد امیر احمدزاده

استادیار پژوهشکده تاریخ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

M.ahmadzadeh@ihcs.ac.ir

چکیده

اگرچه مفهوم اقتصاد ملی از مفاهیمی است که در ادبیات سیاسی و متون اقتصادی دوره قاجار به صراحت طرح نشده است اما در ارزیابی و تفسیر فصول اساس نامه مجلس وکلای تجار هم می توان ضرورت های نیل به اقتصاد ملی را از منظر فعال ترین گروه اقتصادی ایران (بازرگانان) دریافت و نیز خلاءها و موانع رشد و تحول اقتصادی در متن یادشده، مشهود است. این مرام نامه ضمن توجه و تمرکز تجار بر مسائل صنفی و اقتصادی جامعه ایران تنظیم شده و هر کدام از فصول آن بیانگر حجم انبوه معضلات اقتصادی است که در طول زمان برای کنشگران این حوزه به تجربه رخ داده بود. مجلس کوتاه مدت وکلای تجار در سال ۱۳۰۱ه.ق آخرین کنش اقتصادی - سیاسی بازرگانان برای طرح مطالبات ملی آنان بود. طرح اقدامات آنان در قالب جنبش های اجتماعی از جمله نهضت تنباکو و انقلاب

مشروطیت به معنای مایوس شدن از امکان نیل مسالمت آمیز به اهداف و نیازهای خود در چارچوب قدرت سیاسی قاجاریه بود. کلیه شش فصل موجود در کتابچه اساس نامه مجلس تجارت بر مولفه‌های توسعه اقتصادی از درون تاکید شده که این امر، مخالفان داخلی و خارجی را در جلوگیری از توفیق آن، هماهنگ ساخت.

واژگان کلیدی: اقتصاد ملی، بازرگانان، مجلس و کلای تجار، دوره ناصرالدین شاه، محمدحسن خان امین الضرب

مشروطه خواه اعتدال گرا؛ نگاهی به تلگراف‌های ثقه الاسلام تبریزی به محمدعلی شاه

محمد افق‌ری

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه اصفهان

mohammad.afghari@gmail.com

چکیده

در فضای ملت‌پس سال‌های مشروطه و به ویژه در دوران سلطنت محمدعلی شاه قاجار، از زمانی که وی حاضر به همکاری با جنبش مشروطه بود، تا ماجرای ترور او و به توپ بسته شدن مجلس، عمده رجال سیاسی کشور در دو دسته‌بندی کاملاً متضاد صف‌آرایی کرده بودند. دسته نخست را مشروطه‌خواهانی تشکیل می‌دادند که وفاداری به آرمان‌های آزادی‌خواهانه جنبش، گاه آنان را از مسیر اعتدال خارج می‌ساخت و دسته دیگر محافظه‌کارانی که اگر نگوئیم یکسره با مشروطیت دشمنی داشتند، دست کم با سوءظن فراوان به آثار و تبعات تجدد و دگرگونی‌های برآمده از نظام مشروطه می‌نگریستند. واکاوی تاریخ مشروطه نشان می‌دهد، بودند چهره‌هایی که جانب اعتدال را گرفته و ضمن آگاهی بر لزوم پیشبرد دستاوردهای مشروطه، با رادیکالیزه شدن فضای سیاسی کشور در آن

دوران پر هرج و مرج نیز مخالفت کنند. ثقه الاسلام تبریزی، آنچنان که از «رساله لالان» (اثری که بیانگر مبانی اندیشه سیاسی اوست) برمی آید، از جمله مشروطه خواهان اعتدالگرایی بود که در این دوره سرنوشت ساز، میانه روی پیشه کرد.

در این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی به واکاوی چند سند و تلگراف‌های رد و بدل شده بین ثقه الاسلام و محمدعلی شاه قاجار در دوران استبداد صغیر خواهیم پرداخت که به زعم نگارنده چهره‌ای از یک مشروطه خواه معتدل را به تصویر می کشد.

واژگان کلیدی: ثقه الاسلام تبریزی، محمدعلی شاه، رساله لالان، مشروطه.

تحریم تنباکو سرآغاز انقلاب مشروطه

(بازخوانی دو سند موجود در آرشیو ملی منطقه شمال غرب کشور)

محمدرضا انزابی

کارشناس سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

r.anzabi74@gmail.com

چکیده

اعتراض به امتیاز تنباکو نخستین جنبش موفقیت‌آمیز مردم در تاریخ معاصر ایران بود که به پیروزی اعتراض‌کنندگان در مورد درخواست برای الغای همه جانبه امتیاز منجر شد. این موفقیت بی‌تردید به مخالفان جسارت بخشید تا آنجا که برای نخستین بار دریافتند که می‌توان در مقابل حاکمیت مستبد نیز ایستاد، حتی در موضوعی که پای منافع قدرت‌های اروپایی در میان باشد. این جنبش متضمن نخستین اتحاد موفقیت‌آمیز میان علماء، روشنفکران و مردم ناراضی ایران بخصوص تجار بود. اتحادی که مجدداً در اعتراض‌های بعدی ظاهر شده و در انقلاب مشروطه به ثمر رسید. نهضت تحریم تنباکو موجب رشد هرچه بیشتر افکار و اندیشه‌های سیاسی شد و زمینه تحولات بنیادین را در نظام اداری و سیاسی کشور فراهم ساخت و در نتیجه موجب شکل‌گیری نهضتی بزرگ‌تر در قالب قیام مشروطیت گشت.

در این مقاله دو سند از اسناد موجود در آرشیو ملی منطقه شمال غرب کشور را مورد بازخوانی قرار خواهیم داد. سند اول اعلان اداره انحصار دخانیات که توسط مردم تبریز از دیوارهای شهر برچیده شدند و سند دوم مربوط به حکم میرزای شیرازی در پاسخ به استفتاء میرزا جواد مجتهد تبریزی است. این اسناد به خوبی نشان‌دهنده نقش علما و همچنین رشد فکری مردم در آن مقطع حساس تاریخی و شناخت مردم از نتیجه انعقاد قرارداد که همانا سلطه استعمار بر جان و مال مردم ایران و اهمیت حفظ منافع ملی بود، می‌باشد. این رشد فکری مردم ایران به خصوص مردم تبریز مقدمات انقلاب مشروطه را فراهم نمود.

واژگان کلیدی: تحریم تنباکو، تبریز، اداره انحصار دخانیات، میرزای شیرازی.

بررسی مواضع سیاسی شیخ ابراهیم زنجانی، نماینده ولایات زنجان و تبریز در مجالس شورای ملی اول تا چهارم

علی باغدار دلگشا

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد.

ali.b.delgosha@gmail.com

چکیده

شیخ ابراهیم زنجانی (۱۳۱۳-۱۲۳۴ش) نماینده ولایات زنجان و تبریز در مجالس شورای ملی اول تا چهارم است که در گروه‌بندی‌های سیاسی در مجالس شورای ملی نیز به عنوان یکی از اعضای اصلی دموکرات مجلس در کنار کسانی چون سید حسن تقی‌زاده قرار می‌گیرد. پژوهش حاضر که به روش تاریخی و با تأکید بر اسناد آرشیوی موجود در مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای اسلامی و مشروح مذاکرات ۸۲۳ جلسه از جلسات مجالس اول تا چهارم شورای ملی گردآوری شده در تلاش است تا به بررسی مواضع سیاسی و تحلیل محتوای نطق‌های شیخ ابراهیم زنجانی بر اساس مشروح مذاکراتش در این مجالس بپردازد. این تحقیق نشان می‌دهد که موضوع محوری سخنرانی‌های زنجانی در مقام یکی

از نمایندگان با شهرت ایالت آذربایجان، در مجالس اول، دوم و چهارم به ترتیب بیشتر به مباحث تبیین ساختار نظام مشروطه، تنظیم قوانین جدید برای مجازات مخالفان مشروطه و تأکید بر مسئله قراردادهای نفتی و تجاری اختصاص داشته است و مشی او در مجلس شورای ملی سوم نیز سکوت سیاسی بوده است.

واژگان کلیدی: مجلس شورای ملی، مشروح مذاکرات، شیخ ابراهیم زنجانی، آذربایجان، مشروطه خواهی

انگاره پردازیِ مطبوعات ایالت آذربایجان از اهداف استقرار نظام

مشروطه

(مطالعهٔ موردی: جریدهٔ ملی، نالهٔ ملت و انجمن تبریز)

علی باغدار دلگشا

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد.

ali.b.delgosha@gmail.com

عباس سرافرازی

دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه فردوسی مشهد.

چکیده

آذربایجان یکی از ایالات بزرگ دورهٔ قاجار و مسندگاه نائب السلطنه در آن دوره بوده است. این ایالت نقشی مهم و محوری در پیشبرد مسئلهٔ مشروطه در ایران داشته است به گونه‌ای که در دوران موسوم به استبداد صغیر از مهم‌ترین مکان‌هایی بود که به دفاع از اصول مشروطه‌خواهی پرداخته است. از این جهت برای شناخت بیشتر انگاره‌های مشروطه‌خواهی در این ایالت باید به موضوعات مندرج در مطبوعات به عنوان منابعی که دارای ارزش سندی در دورهٔ زمانی مشروطه هستند نیز توجه داشت. پژوهش حاضر که به روش اسنادی، شیوهٔ توصیفی - تحلیلی و با برشماری کامل شمارگان باقی مانده از سه روزنامهٔ جریدهٔ

ملی (۱۳۲۴ق)، انجمن تبریز (۱۳۲۴ ق - ۱۳۲۷ ق.) و ناله ملت (۱۳۲۷-۱۳۲۶ق.) گردآوری شده است در تلاش است تا به بررسی تصور، برداشت و انتظار سه روزنامه مذکور به عنوان مطبوعات شاخص منتشر شده در ایالت آذربایجان در دوره مشروطه و دوره موسوم به استبداد صغیر، از نظام مشروطه پردازد. بررسی های انجام شده نشان می دهد که برداشت و انتظار جراید منتشر شده در ایالت آذربایجان از برقراری نظام مشروطه عبارت است از؛ روزنامه جریده ملی: برقراری مسئله تفکیک قوا، محدود کردن قدرت شاه و برقراری مجلس شورای ملی؛ روزنامه انجمن تبریز: شکل گیری مسائل آموزشی و تحولات نوین سیاسی و اجتماعی و روزنامه ناله ملت: ایجاد و تثبیت امنیت اجتماعی، محدود کردن قدرت فردی حاکم و تسلط عالمان دینی در اداره کشور. همچنین در میان مطبوعات مذکور، روزنامه انجمن تبریز به دلیل تعلق داشتن به یک جریان و گروه سیاسی - صنفی با نام انجمن ولایتی تبریز، انگاره پردازی هایش با واقعیات اجتماعی عصر مشروطه تطابق بیشتری دارد.

واژگان کلیدی: مشروطه خواهی، دوره مشروطه، مطبوعات تبریز، ایالت آذربایجان.

بررسی مواضع مشروطه‌خواهانۀ نمایندگان ایالت آذربایجان در
مجلس شورای ملی اول
(مطالعهٔ موردی: میرزا حسن خان احسن الدوله، حاجی میرزا ابراهیم‌خان
تبریزی و حاجی میرزا فضلعلی آقا تبریزی)

علی باغدار دلگشا

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد.

ali.b.delgosh@gmail.com

چکیده

با امضاء متن موسوم به فرمان مشروطه در سال ۱۳۲۴ق/۱۲۸۵ش، تلاش برای برپایی دارالشورای ملی (مجلس شورای ملی) شدت یافت. با انجام انتخابات صنفی در ایالات و ولایات "ممالک محروسه ایران" در نخستین سال مشروطه، مجلس شورای ملی فعالیت خود را آغاز کرد. ایالت آذربایجان که یکی از ایالات تأثیرگذار بر روند مشروطه‌خواهی در ایران بوده است در این مجلس تعداد ۱۰ نماینده داشته است که تعداد ۷ نفر آنان از ولایت تبریز و ۳ نفر از دیگر ولایات آذربایجان بوده‌اند. این پژوهش که به روش اسنادی، شیوهٔ توصیفی - تحلیلی و با تأکید بر مشروح مذاکرات ۲۸۶ جلسه از جلسات مجلس شورای ملی اول (۱۷

شعبان ۱۳۲۴ ق. تا ۲۳ جمادی الثانی ۱۳۲۶ ق.) گردآوری شده است در تلاش است تا به بررسی مواضع مشروطه خواهان سه تن از نمایندگان ولایت تبریز: میرزا حسن خان احسن الدوله، حاجی میرزا ابراهیم خان تبریزی و حاجی میرزا فضلعلی آقا تبریزی، که در پژوهش‌های تاریخی کمتر توجهی به آنان نشان داده شده است بپردازد. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد که موضوع محوری در مشروح مذاکرات این سه تن در مجلس شورای ملی اول عبارت است از: تأکید بر لزوم مسئله تفکیک قوا، نظارت مجلس مشروطه خواه بر کار کابینه‌ها، توجه به مسئله نظام‌نامه انجمن‌های ایالتی و ولایتی، مالیات ولایات، اهمیت مسئله تشکیل قشون نظامی و امنیت ممالک محروسه به ویژه امنیت ایالت آذربایجان.

واژگان کلیدی: مشروطه خواهی، مجلس شورای ملی اول، مشروح مذاکرات مجلس، نمایندگان تبریز.

مشروطیت در آذربایجان و مسئله هویت (بر اساس اسناد و نامه‌ها)

رضا بیگدلو

استادیار گروه جغرافیای سیاسی، پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا، تهران.

Bigdelor@gmail.com

چکیده

هویت عبارت است از فرایند معناسازی بر اساس یک ویژگی فرهنگی یا مجموعه‌ای از ویژگی‌های فرهنگی که بر منابع معنایی دیگر اولویت داده می‌شود. هویت دارای ابعاد و لایه‌های متعددی چون هویت فردی، قومی و هویت ملی است. هویت به عنوان یک امر سیال و متغیر، خودآگاهی‌های درونی شده‌ای هستند که افراد در موقعیت‌های اجتماعی به بروز و نمایش آنها مبادرت می‌کنند. با این حال افراد و گروه‌ها از بین هویت‌های متعدد با اولویت‌بندی هویت‌های خود، از سطح ملی تا فردی، با تعهدی که نسبت به آن‌ها دارند، یکی را برجسته‌تر می‌کنند. جنبش مشروطیت به عنوان یک حادثه بسیار مهم و تأثیرگذار در تاریخ معاصر ایران، در تحول هویتی ایرانیان و گذار از هویت سنتی به هویت مدرن، بسیار اثرگذار بود. هویت ایرانی در طی سال‌های مشروطه از هویت امپراتوری به هویتی مبتنی بر اندیشه ملت-دولت تغییر یافت و بسیاری از مؤلفه‌های هویت جدید ایران در این سال‌ها ساخته و پرداخته شد که برخی از این مؤلفه‌ها هنوز هم به عنوان پایه‌های هویتی ایرانیان کمابیش پایدار هستند. فعالان سیاسی، اجتماعی و

فرهنگی آذربایجان در این فرایند هویت‌سازیِ سال‌های مشروطه نقش و اثرگذاری بسیار خاصی داشتند. با توجه به شرایط فرهنگی، زبانی و قومی آذربایجان این مسئله بسیار حائز اهمیت است که آذربایجان در بازتولید و تأسیس کدام هویت نقش آفرینی کرد؟ هویت ملی یا منطقه‌ای و قومی؟ این مقاله با تکیه بر اسناد و نامه‌ها و با استفاده از روش تحلیل تاریخی بر آن است که به بازنمایی هویت جمعی فعالان سیاسی و اجتماعی آذربایجان پرداخته و چگونگی واکنش آن‌ها را نسبت به مقوله هویت ملی و هویت قومی مورد بررسی قرار دهد.

واژگان کلیدی: مشروطیت، آذربایجان، هویت ملی، هویت قومی، اسناد.

انجمن‌های ایالتی و ولایتی: تقابل یا تعامل با مجلس شورای ملی

نادر پروانه

کارشناس ارشد تاریخ و کارشناس اسناد سازمان اسناد و کتابخانه ملی.

nadeer.parvaneh@gmail.com

زهرا موسیوند

دانشجوی دکتری تاریخ، دانشگاه تهران، کارشناس اسناد سازمان اسناد ملی.

zahramusivand@ut.ac.ir

چکیده

هدف اصلی از این پژوهش بررسی رابطه انجمن‌های ایالتی و ولایتی با مجلس شورای ملی است. این رابطه یکی از چالش برانگیزترین مباحث مشروطه در دوره اول مجلس می‌باشد. در اوایل کار انجمن‌ها، تقابل مجلس شورای ملی با انجمن‌های ایالتی به دلیل تشکیل غیرقانونی آن‌ها بوده است. مجلس این نهاد جدید را به رسمیت نشناخت. به دنبال این امر نمایندگان تهران اولین مخالفان تشکیل آن‌ها بودند. درک نادرست از نظام‌نامه انتخابات در ایالات به تشکیل انجمن‌های ایالتی منجر شد. از سوی دیگر با حضور نمایندگان ایالات در مجلس

و رفع ابهام از تشکیل انجمن‌ها، تقابل مجلس جای خود را به تعامل داد و انجمن‌ها به مهم‌ترین نهاد مورد اعتماد مجلس در بیرون از پایتخت تبدیل گردیدند. از این رو سؤال اصلی پژوهش حاضر بر این استوار است که چرا مجلس اول شورای ملی به تغییر سیاسی مبنی بر تداوم انجمن‌های نظارت بر انتخابات به عنوان انجمن‌های ایالتی و ولایتی تن داد؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که ناتوانی مجلس شورای ملی به سبب نوپایی و عدم سیطره قدرت آن بر ایالات عامل اصلی تداوم انجمن‌های نظارت به عنوان انجمن‌های ایالتی و ولایتی است. از سویی نیز مجلس با ادامه فعالیت انجمن‌های ایالتی، به بسط و گسترش مشروطیت در ایالات پرداخت و در واقع پایگاه‌هایی مردمی در سراسر کشور جهت حمایت از مشروطه را شکل و سازماندهی کرد. محدوده زمانی مورد بررسی در این مقاله صدور فرمان مشروطیت توسط مظفرالدین شاه تا به توپ بسته شدن مجلس شورای ملی توسط محمدعلی شاه می‌باشد. در این پژوهش با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی با رویکرد توصیفی - تحلیلی به موضوع مورد نظر پرداخته و به ارزیابی مباحث مطروحه خواهیم پرداخت.

واژگان کلیدی: مجلس شورای ملی، انجمن‌های نظارت بر انتخابات، انجمن‌های ایالتی و ولایتی، نظام‌نامه انتخابات، مشروطه.

مشروطیت آذربایجان و یارمحمد خان کرمانشاهی

نادر پروین

مُدرس و دانش آموخته دکتري تاريخ ايران اسلامي.

parvinnader@gmail.com

چکیده

بدون شك شناخت و تبیین حوادث دوره مشروطیت در آذربایجان بدون شناخت بزرگان محلی ناقص خواهد بود. یکی از رهبران کرد محلی که در بحبوحه حوادث آذربایجان به یاری ستارخان و باقرخان شتافت یارمحمد خان کرمانشاهی بود.

یارمحمد خان، فرزند میرزا محمد زردلانی و مادرش بلقیس از طایفه بالاوند از طوایف کرد کرمانشاه بود. یارمحمد خان در ابتدا شغلش بار فروشی بود و به دلیل نزدیکی محل کارش به مسجدی که آقامحمد مهدی مجتهد کرمانشاهی امام جماعت آن بود تحت تأثیر شخصیت مجتهد قرار گرفت. یارمحمد خان کرمانشاهی در شرایطی که تبریز قهرمانانه در برابر مخالفان مشروطه ایستادگی می کرد از کرمانشاه به یاری ستارخان و باقرخان شتافت و تا پایان جنگ های تبریز در آن جا در کنار جنبش تبریز بود.

مقاله حاضر با استفاده از اسناد و منابع کتابخانه‌ای و با روش توصیفی - تحلیلی می‌کوشد حوادثی که در آذربایجان عصر مشروطه رخ داده و یارمحمد خان کرمانشاهی در آن حضور داشته را مورد بررسی قرار دهد.

واژگان کلیدی: مشروطیت، تبریز، ستارخان، باقرخان، یارمحمد خان کرمانشاهی.

بررسی فعالیت‌های حزبی، پارلمانی و دولتی ابراهیم حکیم‌الملک نماینده آذربایجان در دوره مشروطه

فؤاد پورآرین

دانشیار تاریخ، دانشگاه خوارزمی، تهران.

حسین احمدی رهبریان

کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی.

hossein_rahbarian@yahoo.com

چکیده

ابراهیم حکیم‌الملک از درباریان دوره مظفرالدین شاه در آستانه نهضت مشروطه به صف مشروطه‌طلبان درآمد و در مجالس اول تا چهارم شورای ملی نماینده مردم تبریز بود. فعالیت پارلمانی حکیم‌الملک در دوره‌های اول و دوم مجلس مؤثر و مهم بود. اما وی در مجلس سوم به دلیل حضور در دولت از ادامه فعالیت در مجلس انصراف داد. حکیم‌الملک در مجلس چهارم موفق به در دست گرفتن فراکسیون اکثریت م‌نشد و پس از استعفا به وزارت خارجه رفت. حکیم‌الملک تا پیش از سقوط سلسله قاجار هفده بار به پست وزارت رسید. وی ۱۰ بار وزیر معارف و اوقاف، ۵ بار وزیر مالیه، و یک بار مسئولیت وزارت عدلیه و وزرات خارجه را برعهده داشت. برنامه و دغدغه اصلی حکیم‌الملک در دوران

وزارتش رسیدگی به دستگاه آشفته مالی کشور، سامان دادن به نظام آموزشی و نظارت بر عایدات اوقاف بود. فقر مالی، دخالت های بیگانگان و اختلافات درون حزبی از موانع دوران کاری وی هنگام تصدی وزارتخانه های مختلف بود.

واژگان کلیدی: حکیم الملک، آذربایجان، مجلس شورای ملی، وزارت.

بررسی اسناد تصویری نهضت مشروطه

ابراهیم پورحسین خونیک

پژوهشگر تاریخ معاصر و مسائل آذربایجان

چکیده

اسناد بخشی از منابع تاریخی هر کشور و از منابع شناخت هر ملتی است که ماهیت باورها و نشانه‌های حیات اجتماعی هر ملت در آن قابل لمس است. در واقع لایه‌های اجتماعی و فرهنگی نهفته در اسناد تصویری فرصت درک شناختِ بهتر را در ذهن فراهم می‌نماید. از این رو تحقیق و پژوهش دربارهٔ دوره‌های تاریخی که در آن عکس و عکس‌برداری وجود داشته بسیار حائز اهمیت است. از دورهٔ مشروطه تصاویر فراوانی به جای مانده است. با بررسی این تصاویر می‌توان حَرف‌های ناگفتهٔ تاریخی را برداشت و تحلیل کرد. به عنوان نمونه زمانی که ثقه الاسلام تبریزی در برابر شکنجه‌های روس سر تسلیم فرود نیاورد و همراه با سایر مجاهدین در روز عاشورا به دار آویخته شد، طناب دارش بلندتر از سایرین بود تا پس از به دار کشیده شدن پیکرش پایین‌تر از بقیهٔ معدومین قرار گیرد. این اقدام با هدف تحقیر شیخ شهید و توهین به مقدسات صورت گرفت. در واقع با بررسی و غور در تصاویر تاریخی از جمله تصاویر موجود در عصر مشروطه می‌توان

جوانب مختلف تاریخی از جمله تاریخ اجتماعی، فرهنگی و مذهبی را مورد بررسی قرار داد و به دریافت‌های جدید دست یافت.

واژگان کلیدی: اسناد، عکس، مشروطیت، آذربایجان.

ستارخان در صفحات برجای ماندهٔ روزنامه میزان (چاپ حاجی ترخان)

رسول پورزمانی

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه تبریز.

rasoulpourzamani@yahoo.com

نهضت مشروطهٔ ایران علاوه بر روزنامه‌های داخلی در روزنامه‌های خارج از کشور نیز بازتاب فراوانی داشت. از جمله روزنامه‌های خارجی که به انعکاس حوادث و مسائل نهضت مشروطهٔ ایران اهتمام داشت روزنامه میزان چاپ حاجی ترخان (آستراخان امروزی) در روسیه بود. ستارخان به عنوان نماد جنبش مشروطیت در آذربایجان، مورد توجه این روزنامه بود و اخبار مرتبط با وی در آن انعکاس می‌یافت. از جمله این موارد ماجرای گفتگوی ستارخان با امیر بهادر جنگ - سپهسالار اعظم وزارت جنگ - و همچنین تحسن ستارخان در شهرداری عثمانی و مذاکرات عثمانی و روسیه در این باره و برخی اخبار مرتبط با این تحسن می‌باشد. در این نوشتار قصد بر این است تا با معرفی این روزنامه که نامی از آن در مآخذ و تحقیقات تاریخی ایران برده نشده، اسناد ذکر شده را آورده و به ترجمه و همچنین توضیح و تبیین آن پردازیم.

واژگان کلیدی: ستارخان، روزنامه میزان، حاجی ترخان، امیر بهادر جنگ، شهرداری عثمانی.

مشروطه و زمینه‌های فکری مشروطه خواهان در مرنده

محسن حسینی

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

mohsen.hoseyni1991@gmail.com

چکیده

جنبش مشروطه‌خواهی ایرانیان در دوره قاجار حرکتی بسیار درخشان در تاریخ آزادی‌خواهی ایرانیان و سرآغازی برای فعالیت‌های بعدی مردم این کشور برای کسب آزادی و حکومت قانون بوده است. آذربایجان در شمال غربی ایران مرکز ثقل و کانون فکری این تحولات بود، که به دلیل هم‌جواری با روسیه و عثمانی و مراودات تجاری و فرهنگی با این دو کشور همسایه به‌ویژه روسیه زودتر از سایر مناطق ایران با افکار مدرن و آزادی‌خواهانه و اندیشه‌های مشروطه‌خواهی آشنا شده بود. با درگیر شدن مردم تبریز در این جنبش مردم مناطق دیگر این ایالت نیز به تبع مرکز ایالت به تکاپو افتادند. شهر مرنده نیز در شمال غرب تبریز از این قاعده مستثنی نبود، اگرچه حاکمی مستبد به نام شجاع نظام در آن حکومت می‌کرد، اما مردم مرنده و به‌ویژه مردم مناطق زنوز و یکانات در حومه مرنده دل در گرو آزادی‌خواهی و مشروطه‌طلبی داشتند و برای رسیدن به هدف خود از هیچ‌گونه کوششی دریغ نمی‌کردند. این پژوهش در صدد است تا اوضاع مرنده در

دوران مشروطه و زمینه‌های فکری مجاهدان مشروطه در این شهر و علت پیوستنشان به صفوف مشروطه خواهان را تبیین کند. یافته‌های تحقیق بر اساس روش توصیفی - تحلیلی نشان می‌دهد که خود شهر مرند به دلیل وجود حاکمی قدرتمند و طرفدار استبداد در دوران مشروطه فضای مناسبی برای فعالیت‌های مشروطه خواهانه نداشته است. اما در حومه آن مجاهدان زنوز و یکانات به دلیل ارتباط با قفقاز و آشنایی با افکار انقلابی در آنجا و عضویت در مراکزی که برای کمک به انقلابیون ایران ایجاد شده بود، آمادگی پیوستن و کمک به مشروطه خواهان را داشتند. آن‌ها سرانجام با کمک مجاهدین قفقازی توانستند شجاع نظام را از سر راه خود بردارند و بر مرند مسلط شوند و نقشی بارز در روند مشروطه خواهی ایرانیان ایفا نمایند.

واژگان کلیدی: مشروطه، آذربایجان، قفقاز، مرند، شجاع نظام، زنوز، یکانات.

واکاوی طیف‌های موجود در
صفوف مجاهدان مشروطه‌خواه آذربایجان
(در خلال جنگ اول جهانی ۱۹۱۴ - ۱۹۱۸)

سیروان خسروزاده

دکترای تاریخ ایران اسلامی از دانشگاه پیام نور تهران (نویسنده مسئول)

kiaksar612@yahoo.com

فرشته جهانی

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی از دانشگاه پیام نور تهران

Fereshtejahani65@gmail.com

چکیده

مجاهدان مشروطه خواه که از بدو جنبش آزادیخواهی تا ترک آذربایجان و رفتن به عثمانی و دیگر شهرهای ایران حول هدف واحد مبارزه با استبداد داخلی و ارتجاع خارجی همراه و یکصدا بودند، با آغاز جنگ جهانی اول و بازگشت به آذربایجان عملکردهایی مختلف از خود نشان داده و اهدافی متفاوت را در پیش گرفتند. نوشتار حاضر با تکیه بر منابع دست اول و اسناد منتشر نشده درصدد

واکاوی مواضع متفاوت آنان در برهه مورد بحث برآمده و بر این اساس عملکرد مجاهدان را دست کم در دو طیف وطنپرستان و عمال عثمانی طبقه بندی می‌نماید. طیف اخیر خود متشکل از دو گروه بود که در دو زمینه ایدئولوژیک، و غارت و یغما قوای عثمانی را یاری می‌دادند. مقاله نشان می‌دهد امیرحشمت نیساری نماینده طیف وطنپرست، مجدالسلطنه از عمال ایدئولوژیک، و کسانی چون قوچعلیخان یکانی نمونه کسانی بود که دوشادوش قوای عثمانی به یغما و تاراج می‌پرداختند.

واژگان کلیدی: مجاهدان، جنگ جهانی اول، عثمانی، امیرحشمت، مجدالسلطنه، قوچعلیخان.

تلاش‌های پزشکی جهت بهبود حال مظفرالدین شاه با هدف امضای فرمان مشروطیت به روایت اسناد و روایات

دکتر حجت زرین زاد

پژوهشگر شاغل در دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی و درمانی تبریز
Zarrinzadh@yahoo.com

ولی اله قهرمانی اصل

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، مرکز شبستر.

چکیده

مظفرالدین شاه پنجمین شاه قاجار بعد از قتل پدرش ناصرالدین شاه بر تخت سلطنت نشست. روایات تاریخی و اسناد به جای مانده نشان می‌دهد که وی از همان ابتدای سلطنت شاهی رنجور و بیمار بود. در دوره پادشاهی وی نخستین قانون اساسی ایران که در دوره اول مجلس تنظیم شده بود، روز ۸ دی ۱۲۸۵ هجری شمسی امضا شد و به فاصله چند روز بعد، وی در ۱۲ دی همان سال درگذشت. اخبار آخرین لحظات حیات سرنوشت‌ساز وی که با امضای فرمان مشروطیت همراه شد جالب و درخور توجه است و باید آن را از منابع و اسناد به

جای مانده خوانند و بعد از خود پرسید: چه تلاش‌های پزشکی برای بهبود حال وی جهت امضای فرمان صورت گرفت؟ و بعد در صورت مثبت بودن تلاش‌های پزشکی با هدف بهبود حال شاه، اگر این تلاش‌های پزشکی برای زنده نگاه داشتن وی توسط پزشکان صورت نمی‌گرفت و شاه یک هفته زودتر می‌مُرد، مشروطیت نوپا ایرانی چه سرنوشتی می‌یافت؟ آن‌هم با جانشینی به نام محمد میرزا که چندی بعد از به تخت نشستن نشان داد که سرسازش و همراهی با مشروطیت ندارد. این مقاله برای نخستین بار سعی دارد، به تلاش‌های پزشکی از زبان روایات، و اسناد نگاهی داشته تا پاسخی درخور ارائه دهد.

واژگان کلیدی: مظفرالدین‌شاه، اسناد پزشکی، امضای فرمان مشروطیت.

اسنادی چند از آرشیو مجلس شورای ملی در باب حمایت
آذربایجانیان از استقلال و حاکمیت مشروطه ایران
(۱۳۲۸ - ۱۳۲۹ هـ.ق / ۱۹۱۱ - ۱۹۱۲ م.)

فاطمه سهیلی

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه خوارزمی، تهران.

Yas.Soheily@gmail.com

آسیه حسینی

کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی

Asiye.Hosseini@gmail.com

چکیده

نهیضت مشروطه با هدف ایجاد عدالت و قانون به وقوع پیوست. حمایت ایرانیان از این جنبش یکنواخت نبود. در بخش‌هایی از ایران این پشتیبانی بسیار کم‌رنگ بود و چه بسا تمایل به استبداد قوت بیشتری داشت. یکی از ایالاتی که از همان ابتدای پا گرفتن مشروطیت در ایران، با تمام توان در مقابل ناملایمات ایستادگی کرد و با قدرتی ستودنی به حمایت از این جنبش پرداخت، آذربایجان بود. آذربایجانیان در این مسیر، آسیب‌های زیادی متحمل شدند که شاید

ناگوارترین آن‌ها، اشغال آذربایجان توسط نیروهای استبداد و ارتش روسیه تزاری بود. آرشیو و مطبوعات آن دوره، سرشار از اسنادی است که به انعکاس مقاومت آذربایجانیان در راه ابقای حکومت مشروطه در ایران می‌پردازد. از آن رو که اسناد به علت نحوه تولید آن‌ها، - که با هدف انجام امور روزمره بوده و نسبت به منابع اطلاعاتی دیگر، دخل و تصرف کمتری در آن شده-، کمابیش قابل اعتمادتر هستند، پژوهش حاضر درصدد است تا بر مبنای معدودی از اسناد موجود، به تحلیلی درخصوص نگاه آذربایجانیان به مشروطه و استقلال کشور در طی دو سال از پرآشوب‌ترین سال‌های این ایالت دست یابد. بر این اساس سعی شده است تا با تمرکز بر اسناد و با روشی توصیفی و تحلیلی گوشه‌ای از تاریخ این ناحیه بررسی شود. نتیجه آن که آذربایجانیان با تأسی از احساسات ایران‌دوستی (ملیت‌گرایی) و تمایلات مذهبی (لزوم دفاع از بیضه اسلام) یگانه راه نجات و رهایی از استبداد را حاکمیت مشروطه (حکومت مبتنی بر قانون) و برقراری استقلال ایران از این طریق می‌دانستند.

واژگان کلیدی: آذربایجان، تبریز، مجلس شورای ملی، مشروطه، روسیه.

بررسی اسنادی گروگذاری جواهرات ولایتعهدی و وام‌گیری محمد علی میرزا در تبریز

سید مسعود سید بنکدار

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه اصفهان.

masoudbonakdar@yahoo.com

چکیده

در مقطعی از تاریخ ایران و به خصوص در دوره‌هایی که مشکلات مالی و اقتصادی افزایش می‌یافت یکی از راه‌کارهایی که برای رفع موقت این مشکلات اتخاذ می‌شد توسل به وام‌گیری بود. در جریان این امر، وام‌گیرنده به جهت اطمینان یافتن فرد وام‌دهنده از بازگشت سرمایه خود می‌بایست اموالی هم ارزش با پول نقدی که از وام‌دهنده دریافت می‌نمود در نزد وی به گرو قرار می‌داد. این گروها تا زمان پرداخت اصل و فرع وام در نزد وام‌دهنده باقی می‌ماند. در دوره‌هایی از تاریخ ایران جدای از اعیان و اشراف که این‌گونه متوسل به دریافت وام می‌گردیدند، گاه پیش می‌آمد که خود پادشاه و شاهزادگان طراز اول نیز متوسل به دریافت وام از تجار ثروتمند داخلی و خارجی می‌شدند. برای نمونه در اوضاع نابسامان اقتصادی پایان دوره صفویه و به هنگام محاصره شهر اصفهان شاه سلطان حسین صفوی برای پرداخت مواجب سپاهیان خود، با گرو گذاردن جواهرات سلطنتی در نزد کمپانی هلندی مبالغ بالایی وام دریافت نمود.

در دوره قاجار وام گذاردن اموال در نزد تجار و ثروتمندان توسط اعیان و اشراف همچنان ادامه داشت. بر اساس اسناد موجود مهد علیا مادر ناصرالدین شاه با گرو گذاردن جواهرات خود مبالغی را از تجار و متمولان پایتخت دریافت نموده بود. با این همه تا پایان دوره ناصرالدین شاه هیچ یک از پادشاهان قاجار مبادرت به گرو گذاردن جواهرات سلطنتی ننموده بودند.

با به سلطنت رسیدن مظفرالدین شاه برای اولین بار بخشی از جواهرات موجود در خزانه شاهی برای دریافت وام از بانک شاهنشاهی دولت بریتانیا به طور مخفیانه به گرو گذاشته شد و پس از پرداخت اصل و فرع وام به خزانه عودت داده شد. این اقدام آغازی شد برای استقراض نمودن محمدعلی میرزای ولیعهد در تبریز و به دنبال آن به گرو گذاشتن جواهرات سلطنتی در نزد بانک‌های استقراضی و شاهنشاهی و تجارت‌خانه‌های پایتخت در دوران پادشاهی وی و مبارزه او با مشروطه‌خواهان.

مقاله پیش رو بر آن است تا با مطالعه و بررسی اسناد و منابع موجود مشخص نماید که چه اقداماتی برای وام گرفتن و به وثیقه گذاردن جواهرات ولیعهد در تبریز صورت گرفت و اقدامات مشروطه‌خواهان برای باز پس‌گیری این جواهرات چه بود؟ روش تحقیق در این مقاله به صورت کتابخانه‌ای و تطبیق و تحلیل منابع موجود، به خصوص منابع اصلی بوده است. در این تحقیق تاریخی پس از جمع‌آوری اطلاعات لازم به سازماندهی اطلاعات و تجزیه و تحلیل و سرانجام استنتاج آن‌ها پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: وام، محمدعلی میرزا، امجد السلطنه، صندوقخانه، تبریز.

مجاهدان مشروطه‌ی آذربایجان به روایت اسناد

رضا شاه‌ملکی

انشجوی دکتری تاریخ ایران دوره اسلامی / واحد تحصیلات تکمیلی تهران
shahmalaki@gmail.com

چکیده

تبریز از نخستین کانون‌های مبارزه علیه محمدعلی شاه بود. تماس با مفاهیم شاخص دنیای جدید و برخی نوسازی‌ها در ایران ضعیف عصر قاجار نیز از تبریز آغاز شده بود. این تحولات پیشتر و به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی - تاریخی آذربایجان روی داده بود و سپس به دنبال خویش دگرگونی‌های سیاسی را همراه آورد. در خلال مجلس اول وضعیت جنبش مشروطه دگرگونی‌های اساسی یافت و نیرویی موثر از ایلات و عشایر و پیشه‌وران وارد میدان شدند. این نیرو یا پشتیبان جنبش بودند و یا در مخالفت با مشروطه عمل می‌کردند. از طرفی خود این نیروهای موافق یا مخالف، دارای موافقان و مخالفان پرشمار و صاحب نفوذ در سپهر سیاسی ایران آن روز بودند. نیرویی مسلحی که به هواخواهی از مشروطه در تبریز و آذربایجان شکل گرفته بود را عموماً با نام مجاهدان می‌شناسند. مجاهدان

با ترکیب اجتماعی خاص خود بزرگترین بازوی حامی مشروطه در آذربایجان بودند و گسترش سریع آنان در فضای دو قطبی کشور ریشه در عوامل پیدا و پنهان داشت. این پژوهش بر آن است تا از رهگذر بررسی اسناد دست اول به جای مانده از آن روزگار، خاستگاه این مجاهدان، باورها، اهداف و نیز روند تبدیل شدن آنان از مردمانی فرودست به نیرویی نظامی - سیاسی را تحلیل کند.

واژگان کلیدی: مجاهدان مشروطه، تبریز، آذربایجان، مشروطیت، تحلیل اسناد

معرفی اسناد رجال سیاسی ایران دوره مشروطیت بر اساس آرشیو دولت عثمانی

منیژه صدری

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد شبستر.

Manijehsadri@gmail.com

چکیده

اسناد آرشیو دولت عثمانی به لحاظ کیفی و کمی از غنی‌ترین آرشیوهای جهان محسوب می‌شود. اسناد این آرشیو علاوه بر این که از مهم‌ترین منابع تاریخ‌نگاری نزدیک به ۴۰ کشور مستقل شده از امپراتوری عثمانی است؛ به دلایل متعدد برای کشورهای همسایه این دولت بخصوص ایران نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. وجود اختلاف مرزی، رقابت‌های سیاسی و مذهبی، مرزهای طولانی، فعالیت‌های تجاری، وجود ایلات و عشایر مرزنشین، مهاجرت برخی از رجال دوره قاجار به استانبول، قرابت‌های زبانی و فرهنگی، بخصوص وجود عتبات عالیات در خاک عثمانی و علاقه شدید مردم ایران به زیارت عتبات عالیات، وجود حوزه‌های علمیه و زندگی برخی از علما در عتبات عالیات سبب

نظارت دقیق مأموران عثمانی بر موضوعات فوق و ارسال گزارش‌های متعدد به کشور متبوع خود شده است. نتیجه این امر وجود میلیون‌ها برگ اسناد در مسائل مختلف از جمله مسئله مشروطیت ایران در آرشیو عثمانی است.

بحث منبع‌شناسی در تاریخ یکی از مهم‌ترین مباحث تاریخی محسوب می‌شود. اسناد چون از جریان تحول یا امر واقع بر وقوع رخدادی باقی مانده و سپس کاربرد تاریخی بدست آورده؛ در معرفت‌زایی تاریخی از اهمیت خاصی برخوردار است. خود اسناد نیز به انواع مختلف با اعتبار علمی متفاوت تقسیم می‌شوند. بخشی از این اسناد موجود در آرشیو عثمانی گزارش‌های مأموران ایرانی و غیر ایرانی به مقامات عثمانی است. قطعاً ارزش گزارش‌های اسنادی در مورد شخصیت‌های تاریخی با مقایسه و تطبیق اسناد با سایر منابع قابل استفاده است. بخش قابل توجهی از اسناد مربوط به دوران مشروطیت ایران در خصوص شخصیت‌های سیاسی و مذهبی است. هدف این مقاله معرفی اسناد مربوط به شخصیت‌های سیاسی دوره مشروطیت در آرشیو دولت عثمانی است.

واژگان کلیدی: مشروطیت، آرشیو عثمانی، رجال سیاسی، ایران.

دو سند مهم از پناهندگی ستارخان و باقرخان
به کنسول گری عثمانی
(بحثی در آسیب شناسی و نقد نهضت مشروطیت)

احد عبادی

استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز

Ebadi_ahad@yahoo.com

چکیده

با وجود تألیف کتاب‌های فراوان دربارهٔ نهضت مشروطیت و بررسی ابعاد این رخداد بزرگ ملی از جنبه‌های گوناگون، اهمیت این برهه از تاریخ معاصر ایران به قدری زیاد است که از لابه‌لای آن، هنوز می‌توان نکته‌های تازهٔ فراوانی را دریافت. خوشبختانه در پی آشتی محققان و آشنا شدن پژوهشگران معاصر ایران، با مقوله سندپژوهی، اسرار و ناگفته‌های بسیاری، دربارهٔ وقایع تاریخی کشور از محقق تاریخ آشکار می‌شود.

از جمله وقایع مهم معاصر که علی‌رغم اهمیت فراوان، دارای ناگفته‌های بسیاری است، بحث دوران استبداد صغیر و محاصرهٔ یازده ماهه تبریز توسط قوای دولتی است که در طی آن، برای سرنگونی آخرین سنگر آزادی‌خواهی در ایران

تلاش می‌شد. در این برهه از تاریخ که مشحون از وقایع تأثیرگذار اجتماعی است، محاصره تبریز، سرانجام با ورود قوای روس به آذربایجان، وارد مرحله تازه‌ای شد؛ اگرچه این اقدام در ظاهر به بهانه حفظ جان اتباع روس ساکن در این منطقه انجام می‌شد؛ ولی در عمل برای پایان گرفتن کار نیمه‌تمامی بود که قوای دولتی در انجام آن ناکام مانده بودند.

نگارنده در حین مطالعه و بررسی پیامدهای ورود روس‌ها به تبریز، به دو سند مهم دست یافته است که در رابطه با پیامدهای تحصن ستارخان و باقرخان در کنسولگری عثمانی (شهبندری) است و نشان می‌دهد رهبران نهضت در آذربایجان، برای ایمن ماندن از تعرض روس‌ها، به کنسولگری دولت همسایه پناهنده شده‌اند. ما در این مقاله به بررسی این دو سند مهم پرداخته‌ایم.

واژگان کلیدی: استبداد صغیر، ستارخان، باقرخان، کنسولگری عثمانی.

بررسی سندی دربارهٔ انجمن ملی تبریز

محمد عزیزی

کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی

mohammadazizi@hotmail.com

چکیده

از ویژگی‌های منحصر بفرد مشروطیت در آذربایجان این است که از همان آغاز شکل‌گیری تمام مطالبات فعالان نهضت، در قالب یک مجموعه به هم پیوسته و منسجم که تمام عوامل و عناصر جامعه را دربر می‌گرفت، تکوین یافت و این مطالبات از یک مجرای واحد هدایت و راهبری می‌گردید. این مجموعه منسجم، «انجمن ملی تبریز» بود که در آن روحانیت، اصناف، روشنفکران، اصحاب قلم و حتی افراد عادی جامعه عضویت داشته و در راه ترقی آن از بذل مال و جان دریغ نداشتند.

انجمن از آغاز فعالیت خویش با اسامی گوناگونی ادامهٔ راه داده است. اسامی مانند انجمن عدالت‌خواهان اسلام، انجمن عدلیه، انجمن ملی تبریز و نهایتاً انجمن ایالتی آذربایجان که هر کدام با در نظر گرفتن شرایط خاص زمانی و مکانی مورد استفاده قرار گرفته‌اند و کارکرد ویژه‌ای از آن به منصفهٔ ظهور رسیده

است.

شروع حرکت مشروطه‌خواهی در تبریز را باید روز چهارشنبه ۲۸ رجب ۱۳۲۴ ق. به حساب آورد. در اثر تحولات جدی در پایتخت و جنب و جوش مردمی ناشی از تکان‌های شدید حرکت مشروطه‌خواهی، تبریز علی‌رغم قرار داشتن در زیر استبداد محمد علی میرزای ولیعهد اندک تکانی خورد و جمعی از بزرگان شهر در کونسول‌گری انگلیس در تبریز بست نشستند.

بعد از تحصن مردم در کونسول‌گری انگلیس در تبریز، صندوق اعانه به همت حاج مهدی کوزه‌کنانی و برخی تجار تبریزی ایجاد شد که در منابع به نام‌های صندوق انجمن عدالت طلبان اسلام و صندوق مصارف انجمن عدالت و مشروطه‌خواهان اسلام نیز نامیده شده است. این صندوق دارای تحویل‌دار و دفتردار مخصوص و مهر و رسید مخصوص بوده و تحت نظارت آقا میرباقر و حاج محمدصادق قازانچائی و کربلایی علی موسیو، قرار داشت. سند زیر - که اصل آن در موزه مشروطه تبریز قرار دارد - صورت هزینه‌ها و کمک‌های مالی مردم به متحصنین در کونسول‌گری انگلیس در تبریز است. این سند در ۸ صفحه و به خط سیاق نوشته شده است و در آن تمام هزینه‌ها و کمک‌های مالی مشروطه‌خواهان از تاریخ چهارشنبه ۲۹ شهر رجب ۱۳۲۴ ق. لغایت سه شنبه ۶ شهر شعبان ۱۳۲۴ ق. با تمام جزئیات ذکر شده است.

واژگان کلیدی: انجمن ملی تبریز، کونسول‌گری انگلیس، محمدعلی میرزا، مشروطه.

نقش علمای آذربایجان در دوره مشروطه، بررسی موردی: رهبری فکری و معنوی شیخ اسماعیل هشترودی

احمد علامی

پژوهشگر تاریخ آذربایجان

Allami1400@yahoo.com

چکیده

نهضت مشروطیت به عنوان یک رویداد مهم و عظیم اجتماعی که ریشه در حوادثی مانند "نهضت تنباکو" دارد، آغازگر تحولی بنیادی و نقطه عطفی در تاریخ تحولات ایران به خصوص ایالت آذربایجان با مرکزیت تبریز بود. تحولی که مسیر تاریخ این سرزمین را تغییر داد.

در این مقاله براساس مطالعه کتابخانه‌ای و جستجو در اسناد و منابع تاریخی نقش مرحوم شیخ اسماعیل هشترودی یکی از علمای مطرح در نهضت مشروطیت را بررسی می‌کنیم.

هشترودی (۱۲۴۳ - ۱۳۱۸ ش.) یکی از علمای تراز اول آذربایجان و از سران صدر مشروطیت، تحصیل کرده نجف اشرف و به طور عمده شاگرد مبرز آخوند

خراسانی، پیشوای شیعیان در عصر مشروطیت بود. وی پس از اقامت ۱۴ ساله در نجف به ایران بازگشت و در تبریز سکنی گزید. هشتروندی مجتهدی ضد سلطه و از بنیان‌گذاران اندیشه مشروطه در آذربایجان بود و به لحاظ علمی، نفوذ معنوی کلام و اقتدار سیاسی از اعتبار اجتماعی و شهرت فوق‌العاده‌ای برخوردار بود. وی در دوره دوم مجلس شورای ملی از حوزه انتخابیه تبریز به وکالت رسید و به عنوان نماینده‌ای مقتدر و مدافع حقیقی حقوق ملت ایران، منشأ خدمات گردید و خود را در دل مردم ماندگار کرد...

هشتروندی در تغییر نظام استبدادی به نظام مشروطه پارلمانی، خالصانه کوشید و برای مبارزه به پاخاست. از مهم‌ترین مواضع وی در دفاع از نظام مشروطه، مخالفت مقتدرانه و جدیش با اولتیماتوم امپراتوری روسیه علیه دولت ایران بود. هشتروندی، از مخالفان سرسخت روی کار آمدن رضاشاه (پهلوی اول) و سیاست‌های استبدادی و ضد دینی او بود و تا آخرین روز حیات سیاسی - اجتماعی خود، پای عزت و استقلال کشور ایستاد و سختی‌ها دید.

واژگان کلیدی: شیخ اسماعیل هشتروندی، تبریز، مشروطه، مجلس شورای ملی.

وضعیت فرهنگ و آموزش در ارومیه مقارن نهضت مشروطه و پس از آن

حسین غفاری

پژوهشگر تاریخ آذربایجان غربی.

Hghfari45@gmail.com

چکیده

حسب منابع موجود، اولین مدرسه در ایران به سبک جدید به دست میسیون‌های آمریکایی، در ارومیه تأسیس شد. البته هیئت‌های مذهبی دیگری نیز در ارومیه دست به فعالیت‌های تبشیری و فرهنگی زدند و نخواستند از قافله میسیون‌های آمریکایی عقب بمانند.

روسیه، آلمان، فرانسه و عثمانی هر کدام در زمینه آموزش اقداماتی در ایران به انجام رساندند. البته در مورد فعالیت‌های میسیونری، نباید این مهم را فراموش کرد که این اقدامات به هر نحوی از انحاء بخشی از فعالیت‌های استعمارگرایانه غرب را دنبال می‌کرد. میسیونرها بیشتر درگیر منافع کشور متبوع خود و در بند

ترویج آیین مسیحیت بودند و دغدغه آنچنانی نسبت به سرنوشت سیاسی و اجتماعی عیسویان ایران نداشتند. این میسیونرها یکی از عوامل دو دستگی در ارومیه در دوره مشروطیت بودند.

برخی از مدارسی که مقارن مشروطیت و یا هم‌زمان با تأسیس اداره معارف در سال ۱۲۹۵ ش. در ارومیه بنا نهاده شدند به علت تحولات و اتفاقات متعدد، عمر کوتاهی داشتند.

درگیر و دار مشروطه‌خواهی و وقایع پس از آن دانش‌آموزان مدرسه معرفت، قدسیه، جلالیه و کمالیه در تحصن‌ها و صدور اعلامیه‌ها نقش مؤثر داشتند. در رأس برخی از این مدارس افرادی چون مجدالسلطنه که خود عضو انجمن ارومیه و از مشروطه‌خواهان بود قرار داشت. در این مقاله به معرفی ۱۶ مدرسه پسرانه و ۳ مدرسه دخترانه اشاره شده است تا نظری اجمالی به وضعیت فرهنگ و آموزش در ارومیه مقارن نهضت مشروطه و پس از آن داشته باشیم.

واژگان کلیدی: ارومیه، نهضت مشروطیت، مدارس خارجی، میسیونرها.

بررسی نقش محمود سلماسی در نهضت مشروطه ارومیه

داود قاسم پور

پژوهشگر و دانش آموخته دکتری تاریخ ایران اسلامی.

dghasempoor@yahoo.com

چکیده

نهضت مشروطه، انقلابی همه‌شهری و فراگیری بود و به همین جهت فعالان سیاسی در شهرهای مختلف کشور در حمایت و پاسداری از نهال نوپای مشروطه می‌کوشیدند. ارومیه یکی از نخستین شهرهایی بود که انجمن ولایتی در آن تشکیل شد و مدیریت مشروطه را برعهده گرفت. این انجمن در کوتاه زمانی، به جهت شرایط خاص منطقه‌ای، از جمله هجوم خارجی و نیز شورش عشایر پیرامونی، اداره شهر را نیز عهده‌دار شد. یکی از مهم‌ترین و مؤثرترین شخصیت‌های این انجمن، میرزا محمود سلماسی بود.

میرزا محمود سلماسی که تحصیلات دینی خود را در تبریز و نجف به پایان رسانده بود، در ۱۲۸۴ش. وارد ارومیه شد و در رأس جریان مشروطه‌خواهی قرار گرفت و نقشی فعال در تحولات سیاسی - اجتماعی این شهر ایفا کرد. انتخاب به عنوان نماینده ارومیه در انتخابات ایالتی اولین دوره مجلس شورای ملی و ریاست

محاکم عدلیه تبریز نشان از جایگاه سیاسی - مذهبی او دارد. وی پس از سرکوب مشروطه، توسط صمدخان، حکمران مستبد آذربایجان دستگیر و به طرز فجیعی به قتل رسید. در این مقاله، زندگی و فعالیت‌های او در بستر نهضت مشروطه در ارومیه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژگان کلیدی: مشروطه، ارومیه، محمود سلماسی، انجمن ولایتی.

مشروطه، کاریکاتور و روزنامه ملانصرالدین

عباس قدیمی قیداری

دانشیار گروه تاریخ، دانشگاه تبریز.

ghadimi@tabrizu.ac.ir

زهرا کاظمی

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه تبریز.

kazemi.zahrat@gmail.com

چکیده

با شروع نهضت مشروطه کاریکاتور نقش جدیدی در مطبوعات ایران باز کرد و زمینه برای گسترش و استفاده از آن فراهم شد. در این بین روزنامه ملانصرالدین به عنوان مطرح‌ترین نشریه فُکاهی مُصور در ایران که در آستانه نهضت مشروطه به چاپ می‌رسید و نقش مهمی در نهضت مشروطه به ویژه در بیداری و مقاومت مردم تبریز و آذربایجان داشت با بهره‌گیری از کاریکاتور در مفهوم نقدِ طنزآمیز مناسباتِ سیاسی و اجتماعی جوامع اسلامی به ویژه ایران، به طرح موضوعات مختلف از جمله نهضت مشروطه پرداخت. این مقاله در تلاش است با روش تحلیل محتوا به تبیین این مسأله پردازد که مشروطه ایران به خصوص آذربایجان در کاریکاتورهای ملانصرالدین چگونه انعکاس یافت و

ملانصرالدین به عنوان یکی از هم‌عصران مشروطه چه رویکردی نسبت به مشروطه و فرجام آن داشت؟ بررسی این مسأله براساس کاریکاتورهای ملانصرالدین چاپ تفلیس در پنج سال نخست (۱۳۲۸ - ۱۳۲۴ ق.) صورت گرفته است. به نظر می‌رسد علی‌رغم حمایت قاطعانه از مشروطه ایران، ملانصرالدین نگاه منتقدانه‌ای به اقدامات مشروطه‌خواهان داشت و ریشه‌های قوی استبداد و دیدگاه سنتی و نیز بی‌تجربگی مشروطه‌خواهان و مواضع مسامحه‌گرانه آنان را از عوامل بازدارنده در پیشبرد مشروطه ایران می‌دانست.

واژگان کلیدی: نهضت مشروطه، آذربایجان، روزنامه ملانصرالدین، کاریکاتور، طنز.

تحول فکری متأثر از ورود صنعت چاپ، انتشار روزنامه و کتاب در آستانه سال‌های مشروطه

ظریفه کاظمی

دانشجوی دکتری تاریخ اسلام، دانشگاه لرستان.

kazemi.zarife@yahoo.com

فرهاد پروانه

دانشجوی دکتری تاریخ اسلام، دانشگاه لرستان.

farhad.parvaneh@yahoo.com

چکیده

مناسبات سیاسی ایران و اروپا در سده ۱۹ میلادی به تدریج موجب آشنایی نخبگان ایرانی با تحولات فکری غرب شد. صنعت چاپ و احداث چاپخانه در روند تاریخ مطبوعات و جراید نقش تعیین‌کننده داشت. شاید بتوان صنعت چاپ را به دلیل آگاهی بخشی به مردم یک عامل مهم در توسعه کشورهای مختلف دانست.

نخبگان سیاسی ایران به منظور بسط اندیشه خود با هدف آگاهی بخشی و تأثیرگذاری در میان طبقات مختلف به نوشتن و چاپ کتاب و روزنامه پرداختند،

تا مخاطبان نشان را از تحولات غرب و کشورهای همسایه مطلع کنند. این مهم جز با کمک صنعت چاپ فراهم نمی‌شد. صنعت مذکور، اگرچه در عصر قاجار به دلیل بی‌توجهی و ضعف سیاسی با حمایت جدی از سوی مسئولان حکومتی روبرو نشد اما توانست نقش ارزنده‌ای در آشنایی مردم با تحولات خارج از مرزهای ایران ایفا کند.

این پژوهش بر آن است تا با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای به شیوه توصیفی - تحلیلی به تحول فکری ناشی از صنعت چاپ در آستانه سال‌های مشروطه بپردازد. **واژگان کلیدی:** ایران، مشروطیت، صنعت چاپ، روزنامه.

بررسی دیدگاه تاریخی آیت الله خامنه‌ای دربارهٔ مشروطیت

سید محمد میر کاظمی

پژوهشگر تاریخ و دانش آموخته دکتری ادبیات فارسی.

Mirkazemi25@gmail.com

چکیده

آیت الله سیدعلی خامنه‌ای از جمله سیاست‌مدارانی است که دربارهٔ مشروطه، تحلیل‌های متعدد ارائه کرده‌اند؛ و در سخنان خود طی سالیان گذشته ابعاد مختلف این دورهٔ تاریخی را تشریح نموده‌اند.

ایشان پیش از پیروزی انقلاب اسلامی به اندیشیدن دربارهٔ ساخت و محتوای نهضت مشروطه اهتمام داشتند و تحلیل، مطالعه و پژوهش این واقعهٔ مهم را پایان یافته نمی‌دانند. آیت الله خامنه‌ای در مجموعه گفتار خود به مقایسه دورهٔ مشروطه با عصر انقلاب اسلامی پرداخته‌اند؛ و از حیث نقش مردم، روحانیون، روشنفکران، حاکمان و دولت‌های خارجی، این دو جنبش آزادی‌خواهانه را مورد تطبیق قرار دادند. بررسی نقاط ضعف، قوت، دلایل انحراف و شکست مشروطه در نگاه ایشان از اهمیت ویژه برخوردار است و بر درس‌آموزی از حوادث مشروطه بر

اساس تحلیل لایه‌های پنهان این حرکت ملی، تأکید خاص دارند. در این مقاله با تحلیل محتوا و تشریح نظرات و دیدگاه‌های ایشان، تاریخ فرهنگی، سیاسی و اجتماعی مشروطه، بازخوانی شده است.

واژگان کلیدی: آیت الله خامنه‌ای، مشروطه، مشروطه مشروعه، انقلاب اسلامی.

نقش ثقه الاسلام تبریزی در نهضت مشروطه مشروطه

ناهید کشتمند

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه پیام نور، مرکز کرمانشاه.

keshtmandn@yahoo.com

شهرزاد رضایی

کارشناس ارشد تاریخ ایران اسلامی

چکیده

ثقه الاسلام تبریزی جزو اولین حامیان جدی مشروطه خواهی بود که طی تلگراف های متعدد به دربار خواستار بازگشت متحصنین به تهران شد و بعد از پیروزی نهضت نیز در انتخابات اولین دوره مجلس شورای ملی در بین علمای تبریز بالاترین رأی را از آن خود کرد. وی هر چند در نهایت بنا به دلایلی نمایندگی مجلس را نپذیرفت و به حمایت و پشتیبانی از انجمن ایالتی آذربایجان در مقابل انجمن اسلامیه که توسط علمای مخالف مشروطه تأسیس شده بود پرداخت. از طرفی دیگر در جریان استبداد صغیر و خلع محمدعلی شاه با پادرمیانی روش مسالمت آمیز در پیش گرفت. در حقیقت همین روش را نیز در

ابتدای جریان اولتیماتوم روسیه به ایران برای اخراج مورگان شوستر و مخالفت مجاهدین تبریز در برابر آنها در پیش گرفت. اما با شروع جنگ از سوی روس‌ها ثقه الاسلام روش خود را تغییر داد و خواستار مقاومت و مقابله در برابر آنها شد اما نهایتاً با شکست دولت مرکزی از روس‌ها مجاهدین تبریز نیز بنا بر خواسته ثقه الاسلام در برابر روس‌ها سلاح بر زمین گذاشتند؛ در پی این واقعه روس‌ها با توجه به کینه‌ای که از ثقه الاسلام به دل داشتند با ترفندهای متعدد او را محکوم کرده و در روز عاشورای ۱۳۳۰ ق/ ۱۲۹۰ خ. همراه هفت تن دیگر در تبریز به دار آویختند.

در این نوشتار سعی بر آن است که به بررسی و واکاوی جایگاه علمی و نظری و سیاسی ثقه الاسلام با توجه به ارائه روش مسالمت‌آمیز وی برای حل مشکلات در جریان نهضت مشروطه خواهی تبریز پرداخته شود.

کلید واژه: ثقه الاسلام تبریزی، فرقه شیخیه، مشروطه‌خواهی، روسیه.

میرزا باقر ناطق و نشریه رهنمای صحت (نشریه پزشکی نویافته عصر قاجار)

مهرداد فردیار

پژوهشگر تاریخ معاصر

Fardyar@yahoo.com

چکیده

نشریه یا کتابچه سالیانه «رهنمای صحت» توسط میرزا باقر ناطق با موضوع پزشکی و سلامت عمومی در دوره قاجار، در شهر تبریز منتشر می‌شد. اطلاعات ناچیز و پراکنده‌ای در خصوص مؤلف و مترجم نشریه موجود است. این پژوهش با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای به معرفی نشریه، مؤلف و مترجم آن می‌پردازد. براساس مطالب کسب‌شده ایشان به نام‌های باقر خیابانی، باقر طلیعه، باقر ناطق، باقر عباس‌زاده تبریزی و باقر نطق معروف و مشهور بود و بعداً نام خانوادگی طلیعه را که برگرفته از نام نشریه «طلیعه سعادت» است انتخاب می‌کند و به عنوان آزادی‌خواه، عالم، روزنامه‌نگار، منتقد، معلم و مدیر مدرسه، داروساز و حتی کاریکاتورست فعالیت داشت. انتشار نشریات کلید نجات، طلیعه سعادت، عنکبوت و شمال غرب در سابقه مطبوعاتی وی مشاهده می‌شود.

واژگان کلیدی: باقر ناطق، رهنمای صحت، طلیعه سعادت، تبریز.

جایگاه گفتمان هویت ایرانی در نهضت مشروطه آذربایجان

بررسی سندی نویافته از علی میسیو

رحیم نیکبخت

دانشجوی دکتری تاریخ ایران اسلامی، دانشگاه پیام نور، مرکز تحصیلات تکمیلی.
mirkohy@yahoo.com

مجتبی سلطانی احمدی

استادیار گروه تاریخ و تمدن اسلامی دانشگاه پیام نور، مرکز تهران جنوب.
soltanim87@gmail.com

چکیده

هویت ملی در تقسیم بندی سطوح هویت بالاترین مرتبه آن محسوب می گردد که به واسطه آن کیستی و چیستی آحاد یک ملت از سایر ملل متمایز و مشخص می شود. همچنان که پدیدار شدن ایران به عنوان قلمروئی سیاسی و فرهنگی قدمتی کهن دارد، شکل گیری هویت ملی نیز در این پهنه جغرافیایی، قدیمی است. در بررسی و مطالعه پیرامون هویت ملی، مطالعه تحولات منجر به نهضت مشروطیت و رویدادهای پس از آن اهمیت بارزی دارد. در این بررسی توجه به گفتمان رایج میان کنشگران موافق یا مخالف مشروطه می تواند نظر و دیدگاه آنان را نسبت به مقوله هویت ملی تبیین نماید. با توجه به نقش تاریخی

آذربایجان در تحولات سیاسی ایران به ویژه در نهضت مشروطیت این سؤال مطرح می‌شود که توجه به مقولهٔ هویت ملی در میان رجال سیاسی آذری چگونه ظهور و بروز داشت؟ برای پاسخ به این سؤال اساسی بررسی منابع تاریخی این دوره لازم است. در این میان سندی نویافته از علی مسیو که از جمله فعالان مشروطه‌خواهی در تبریز است با عنوان «ندای غیبی یا تازیانهٔ غیرت» وجود دارد که می‌تواند در این بررسی اطلاعات سودمندی ارائه نماید. در این مقاله مفهوم هویت ملی و جلوه‌های آن در این سند مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

واژگان کلیدی: هویت ملی، هویت ایرانی، انقلاب مشروطیت، ندای غیبی، علی

مسیو.

بررسی نقش قشون آذربایجان در نهضت مشروطه به روایت اسناد

رضا واثق عباسی

استادیار گروه تاریخ، دانشگاه ولایت، ایرانشهر.
r.vacegh@yahoo.com

پریسا کریمیان زاده

مدرس گروه تاریخ، دانشگاه ولایت، ایرانشهر.
parisa.karimiyan@gmail.com

چکیده

نهضت مشروطه یکی از رخداد‌های مهم عصر قاجار است. در این رخداد مردم شهرهای مختلف ایران از جمله آذربایجان نقشی به یاد ماندنی و ماندگاری از خود برجای گذاشتند. نهضت مشروطه آذربایجان در تصادم و تراحم اساسی و اصولی با منافع روسیه تزاری و انگلستان بود. این جنبش هنگامی ظهور کرد که رقابت روسیه و انگلیس در ایران جای خود را به تقسیم منابع و منافع داده بود. سهم روس‌ها شمال ایران تا قزوین بود، ضمن آنکه از سال‌ها قبل چشم طمع به آذربایجان داشتند و مترصد فرصتی بودند تا در قسمت تحت نفوذ خود طبق تفاهم

با انگلیس مستقر شوند. بهانه لازم در جریان محاصره تبریز توسط قوای استبدادی فراهم شد. با بستن راه آذوقه به روی تبریز، روس‌ها با هماهنگی انگلیس قوای نظامی خود را در ظاهر برای باز کردن راه‌ها و در اصل برای اشغال آذربایجان و نابودی مشروطه وارد آذربایجان کردند. از سوی دیگر ورود مشروطه‌خواهان به تبریز و اعدام فرمانده قشون این شهر از رویدادهای مهم این زمان به شمار می‌رود. اما آنچه مهم به نظر می‌رسد وضعیت قشون آذربایجان است که در این بُرهه از زمان چگونه عمل کرد. این مقاله به شیوه اسنادی می‌کوشد تا چگونگی برخورد قشون آذربایجان با مشروطه‌خواهان را در این دوره مشخص نماید و به این سؤال پاسخ دهد آیا قشون آذربایجان در جهت حمایت از مردم مشروطه‌خواه تبریز عمل می‌کرد و یا نیرویی در جهت سرکوب آنان بود؟

واژگان کلیدی: آذربایجان، تبریز، مشروطه، قشون.